

NOTIZIE DANTESCHE

Italiaans
leer je
bij
Dante Alighieri
in Haarlem

Nieuwsbrief van de Società Dante Alighieri
Haarlem

Juni 2021 afl. 4

Italiaans
leer je
bij
Dante Alighieri
in Haarlem

Ter introductie

We staan al tijdenlang sociaal op rantsoen. Weliswaar voor eigen en andermans bestwil, maar een karig bestaan is het wel. Dat geldt ook voor onze vereniging. Ontmoetingen, behalve een paar keer via het scherm – maar wat heet – zijn al maanden onmogelijk. De lessen zijn verzorgd en gevolgd via Zoom. Maar, heel bijzonder, ze zijn na de officiële laatste lesdag in alle groepen doorgegaan, want in die karigheid werd het voor veel cursisten het snoepje van de week. Met hulde aan onze docenten. Straks in september hopen we het gewone Danteleven weer te hervatten. Tot dan moeten we het doen met digitaal verkeer, zoals deze Notizie.

*Notizie
Dantesch, de
nieuwsbrief van
de Società
Dante Alighieri
Haarlem,
verschijnt drie
keer per jaar en
staat onder
redactie van
Herman
Baartman en Ine
Zantingh*

We beleven, zoals bekend, twee jubilea dit jaar. 700 jaar geleden overleed Dante. Daar is intussen al op verschillende manieren aandacht aan besteed. En dat gaat nog wel even door. Hoe, dat hangt van de ontwikkelingen rond corona af. Het zwaarte- en hoogtepunt van de herdenking, lokaal en landelijk, valt in de week van 13 september. Dante overleed op 14 september. Noteer maar vast, twee keer een webinar die week, op 14/9 en 16/9. En het andere jubileum, een stuk bescheidener, is ons eigen lustrum, het 17e. Daar is nog geen aandacht aan besteed, maar dat gaan we nu doen in de vorm van een stukje geschiedschrijving, een schets van de geschiedenis van ons comitato, met een accent op het prille begin.

Maar ook Dante krijgt aandacht, zij het zijdelings: Christian Kuipers vertelt hoe het was om als kind op te groeien in de stad van Dante. En dit najaar starten we een **cursus Dante** waarin we de eerste tien canti lezen van de Divina Commedia. Maar daarover leest u in deze Notizie. En we introduceren een **vertaalwedstrijd**, een gedicht van Pasolini. Daarnaast zijn er de intussen vaste rubrieken over wijn, over proverbi italiani en een boekbespreking.

Herman Baartman

SOCIETÀ “DANTE ALIGHIERI”, COMITATO di HAARLEM: hoe het begon en hoe het verder ging

Het prille begin

Het is woensdagavond 28 oktober 1936. Het loopt tegen achten en langs de Nieuwe Gracht in Haarlem heerst een wat ongewone drukte. Mensen zijn op weg naar *De Kerkuil* op nummer 23, atelier en galerie voor binnenhuiskunst en kunstnijverheid van Johanna Quirina van Regteren Altena. Het is de openingsavond van de ‘afdeeling Haarlem der Società Dante Alighieri’. “Het doel dezer vereeniging is de kennis der Italiaansche taal en beschaving in ruimeren kring te verspreiden en aldus de aloude banden, die de Nederlandsche cultuur met de Italiaansche verbinden, te bestendigen”, aldus het bericht over de oprichting in het *Haarlem’s Dagblad* van 14 oktober 1936.

Het zou een luisterrijke avond worden daar in *De Kerkuil* met enkele bijzondere gasten, waaronder de Italiaanse gezant, de heer P.M. Taliani. Hij werd vergezeld door de secretaris van de Italiaanse legatie, Duca Carlo Alberto de Vera d’Aragona, en door de vertegenwoordiger van de consulgeneraal van Italië in Amsterdam, de heer Biglia. Voorts waren er gedelegeerden van enkele zusterafdelingen. Zo werd de Haagse zusterafdeling vertegenwoordigd door de vicevoorzitter, de van oorsprong Florentijnse barones Luisa van Wassenaar-Crocini. En uiteraard was er het fonkelnieuwe bestuur. De presidente en oprichtster, Liliane Vandervelden-Vijgh (destijds vooral bekend onder haar pseudoniem Ellen Russe); de secretaris Maria Luigia Giacomina Julius-Tarelli; de penningmeester Theo Westerhoudt; Margaretha Dorhout Mees-Halbertsma en Louisa Bierens de Haan (dochter van de predikant en filosoof Johannes Diderik Bierens de Haan; *Dante’s mystische reis* is één van zijn publicaties).

Na een welkomstwoord van de presidente sprak de gezant “zijn bijzondere vreugde uit over de oprichting dezer afdeeling en wees met nadruk op de aloude banden van vriendschap die tusschen Nederland en Italië bestaan”, aldus het bericht in het *Haarlem’s Dagblad* van de volgende dag. En daarna verzorgde Paolo Arcari, verbonden aan de Universiteit van Freiburg, de eerste lezing van een lange, lange reeks die nog volgen zou. Hij sprak, hoe kon het ook anders die avond, over Dante, en meer in het bijzonder over het tiende canto van het Inferno, volgens spreker het canto “der tragische spanning tusschen eigenliefde en vaderlandsliefde die in edelmoedigheid wordt opgelost”. En nadat de presidente “den enthousiasten dank van alle aanwezigen had betuigd en den nadruk had gelegd op het buitengewone succes van dezen eersten avond gingen leden en genoodigden uiteen, diep geroerd door deze uren van ongemeene oratorische schoonheid”. En daarna stroomde de Nieuwe Gracht weer even vol, met, mogen we aannemen, veel ‘buona notte’s’ en ‘alla prossima’s’.

De toon was gezet en deze toon zou nog vrij lang klinken. Sprekers van naam, van ver over de grens, veelal Italiaans, verzorgden de lezingen. Dat was mogelijk doordat zo iemand dan meerdere comitati of andere organisaties aandeed waardoor de kosten gedeeld konden worden. En wellicht dat ook de centrale in Rome bijdroeg. Met name voor de oorlog gebruikte Italië de comitati om de glorierijke Italiaanse cultuur te verspreiden¹. Geen wonder dus, dat de Italiaanse gezant die eerste avond aanwezig was. Keer op keer deed de krant jubelend verslag. Over de tweede lezing, verzorgd door prof. Liparini uit Urbino in november 1936, schreef de krant, dat het “een voorbeeld van hoog, voorname, kunstvolle levenshouding was die zuiver klassiek stemde en waarlijk een edel genot aan alle aanwezigen schonk” (*Haarlem’s Dagblad* 9 november 1936). Men was nogal royaal met de wierook toen. En waarschijnlijk had men – en dat is jarenlang het geval geweest – goede connecties met het *Haarlem’s Dagblad*.

¹ D. Aristodemo (1989). Een eeuw Società Dante Alighieri, in: *Het Italië-gevoel; Nederlandse schrijvers over Italië*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

De lezingen vonden doorgaans plaats in het Italiaans. Het overgrote deel van de leden was het Italiaans in voldoende mate machtig, als het al niet hun *lingua materna* was. Nadat jaren achtereenvolgend alle lezingen in het Italiaans hadden plaats gevonden werd in oktober 1941 aangekondigd dat er op een aantal zaterdagmiddagen achtereenvolgend vier lezingen in het Italiaans verzorgd zouden worden, en ook vier in het Nederlands ‘teneinde diegenen die het Italiaansch niet machtig zijn in de gelegenheid te stellen iets over de kunst en letterkunde van Italië te vernemen’. Begrijpelijk, met louter preken voor eigen parochie wordt immers het “doel dezer vereeniging de kennis der Italiaansche taal en beschaving in ruimeren kring te verspreiden” slechts in beperkte mate gediend. Maar toch, de eigen parochie heeft naar het lijkt jarenlang weinig toeloop van buiten gehad. In 1961 werd in de renaissancezaal van het Frans Hals museum met veel luister het zilveren jubileum gevierd. Na een “wandellende borrel soupeerde men, waarbij de chianti rijkelijk vloeide”, aldus de krant, en, zo werd vermeld, “de ongeveer negentig leden – meest intellectuelen – die de vereniging in Haarlem telt, beheersen allen de Italiaanse taal. Daarin worden de lezingen gehouden en dat is de taal waarvan deze Haarlemmers zich bedienen als zij in de pauze zich met elkaar onderhouden”. En daar wordt nog aan toegevoegd: “De avonden zijn altijd gekenmerkt door een bijzonder geanimeerde sfeer” (*Haarlem's Dagblad 23 oktober 1961*).

Soms viel er ook, net als in onze tijd, wat anders te genieten, zoals op 22 januari 1938 toen de violiste Anny Loeb van Zuilenburg-Ballarini optrad en Sophie West-Brown de aanwezigen behaagde met aria's, Italiaanse uiteraard. Louisa Bierens de Haan had een vernuftige literaire prijsvraag in elkaar gezet met een fles wijn als beloning voor de winnaar. “De stemming was aller genoeglijkst en men bleef nog lang bijeen. De buffetten en tafels waren met de Italiaansche driekleur versierd” (*Haarlem's Dagblad 24 januari 1938*). En in maart van dat jaar was er een toeristische filmavond over een aantal plaatsen in Italië.

Cursussen

In oktober 1940 liet het bestuur weten een tweetal cursussen “voor de beoefening der Italiaansche taal te organiseren, nu door omstandigheden dezen winter geen lezingen van sprekers uit Italië kunnen plaats vinden”. Mej. Bierens de Haan zou een cursus voor beginners verzorgen en desgewenst ook voor gevorderden, en mevr. Julius-Tarelli zou een cursus conversatie gaan geven, bestaande uit het samen lezen van enkele toneelstukken van Pirandello. De cursussen werden gegeven in ‘de zaal der Dante Alighieri Bibliotheek’. Vermoedelijk is dat de start geweest van de Italiaanse lessen bij ons comitato.

Maar in welke mate en hoe lang het verzorgen van cursussen nadien voortgang vond is niet duidelijk. De leden leken zonder te kunnen en nog in 1981 merkt de secretaris in een kranteninterview op: “Cursussen hoeven wij niet te geven, want dat doet de JHVU² al”. Dat verandert

“als in 1985 Joke Arnoldy-de Ridder, pas afgestudeerd in de Italiaanse taal en letteren, het bestuur komt versterken en zich gaat toeleggen op het geven van cursussen Italiaanse taal voor beginners en gevorderden”. En daarbij werd de regel gehanteerd dat de cursisten lid dienden te worden van de vereniging. Dat stimuleerde direct het aantal leden. Maar, net als nu, ging de interesse van veel cursisten meer uit naar de lessen dan naar de lezingen.

Taal wordt niet alleen geleerd in een cursus, je leert haar ook ‘bij de koffie’ en andere gelegenheden. Zo zijn er diverse leesclubs geweest bij deze en gene thuis en sinds enige jaren is er het Caffè Parlando, ‘un posto per chiachierare e imparare’. Na corona leren we weer babbelerwijs verder.

Haarlem's Dagblad 10 okt. 1942

² Toon Wopereis (1997). Società Dante Alighieri – comitato di Haarlem, in: *Giornata Italiana*, Haarlem 24 maggio 1997.

Een eigen bieb

Bij verspreiding van het Italiaanse cultuuroed als doelstelling hoort natuurlijk een bibliotheek, en die kwam er, mede mogelijk gemaakt door een gift van zo'n dertig boeken afkomstig van het Romeinse Dantegenootschap. Ook particulieren droegen in de vorm van boeken een steentje bij. Onder de leden was er al een portefeuille met Italiaanse tijdschriften in omloop. Die konden voortaan ook in de eigen bieb gelezen worden. Op 19 februari 1938 vond de openingsplechtigheid plaats in een bovenzaal van de R.K. Openbare Leeszaal, toen gevestigd aan de Nieuwe Gracht op nummer 70, verricht uiteraard door de presidente, Liliane Vandervelden-Vijgh. Ze stelde daarbij ook de bibliothecaris voor van de nieuwe Danteboekerij: de heer Vandervelden, haar echtgenoot.

Locaties

Door de jaren heen, en dat zijn er veel inmiddels, heeft de società een zwervend bestaan geleid. De eerste bijeenkomsten vonden plaats in het atelier *De Kerkuil* aan de Nieuwe Gracht. Vanaf eind jaren '40/begin jaren '50 bood de R.K. Openbare Leeszaal aan de Nieuwe Gracht onderdak. In de jaren '50 kwam men bijeen in Hotel Lion d'Or en in de Sociëteit Trou moet Blijcken. Nadien in het voormalige restaurant Roosendaal in Overveen, in het EHBO-gebouw bij de St Bavo in Heemstede, de bibliotheek in Heemstede, de kantine van de gemeentewerf Heemstede, Welzijn Bloemendaal en nu in het Verhalenhuis (Emmanuelkerk) in Haarlem-Noord. Naar die laatste locatie zijn we in september 2020 uitgeweken, omdat corona ons dwong om afstand te houden. Het is toeval, want al kun je in de horeca elkaar verhalen doen en bij de EHBO op verhaal komen, een Verhalenhuis is voor samenkomsten als de onze een heel passend onderdak.

Gezelligheid

Een gemeenschappelijke culturele belangstelling is van het begin af aan niet het enige geweest dat de leden verbond. Ze wisten – en dat geldt nog – van meer te genieten dan van “ongemeene oratorische schoonheid” en “warm geestelijk genot”. Niet al het genot was geestelijk. Grote jubilea (25 en 50 jaar) zijn gevierd met een feestelijk buffet. Een tijd lang was het traditie om ten huize van de toenmalige voorzitter, Toon Wopereis, het nieuwe jaar te vieren met al dan niet zelf gemaakte *bocconcini*, een goed glas, en met muziek, voordracht en zang. Kooklessen en wijnproeverijen – uiteraard Italiaans – zijn een mix van cultureel en lijfelijk genot. En naast samenkomsten in *De Kerkuil*, in bibliotheken, in de horeca, en in gebouwtjes van EHBO en Welzijn waren er door de jaren heen ook excursies naar bijzondere evenementen elders. Dan vermengt zich het spirituele genot met het plezier elkaar te ontmoeten, zoals bijvoorbeeld in onze tijd bij Caravaggio in Utrecht, Da Vinci in Haarlem of Van Wittel in Amersfoort.

Vieringen

Een club, een vereniging, een società van mensen die na jaren wat met elkaar ‘hebben’ gedenkt dat op zijn tijd. Zo waren er binnenshuis de vieringen van diverse jubilea. Maar ook buitenshuis is er soms wat uit te dragen. Jaren achtereen heeft er hier en elders een zogeheten Giornata Italiana plaats gevonden, georganiseerd door een van de comitati. Een Italiaanse happening ter stede waarvoor alles wat cultureel en culinair voorradig was uit de kast werd gehaald voor stadsgenoten en voor leden van andere comitati. In oktober 1969 nam ons comitato dat voor zijn rekening en in 1997 opnieuw, toen meteen als viering van het 60-jarig bestaan van ons comitato, met een indrukwekkend programma. Niet spectaculair, maar toch een mooi onderdeel van

die viering, was een “pranzo a bordo del batello “De Spaarnestad” durante una gita sul fiume Het Spaarne”; en aan het slot van die dag (24 mei 1997): “proseguimento della serata discorendo a tavola” (men was al van boord toen). In het programmaboek voor die dag dankt de voorzitter met recht en reden al die leden die zich voor het welslagen van die dag hebben ingespannen.

Bestuur

In september 1942 overleed Liliane Vandervelden-Vijgh, een van de drijvende krachten in de jonge società. Haar man, Jos Vandervelden, nam daarop haar plaats in als voorzitter en behield die functie tot hij in november 1958 om gezondheidsredenen aftrad. Hij werd opgevolgd door Louisa Leonora Bierens de Haan, al sinds 1936 bestuurslid, eerst als secretaris, vanaf 1942 als vice-presidente. En in oktober 1961 werd door de toenmalige voorzitter, mr. J. Vrij, bij de viering van het zilveren jubileum mevr. Julius-Tarelli gehuldigd die toen al 25 jaar bestuurslid was. Bestuursleden waren veelal zittenblijvers, tot in onze tijd (bijvoorbeeld Leonie van der Veer en Rita Maas, respectievelijk 25 en 23 jaar). Dat zegt iets over hun verknochtheid aan de club. Daarnaast zegt het misschien ook iets, niet alleen over de tevredenheid van de leden over hun bestuur, maar ook – zo gaat dat altijd – over hun tevredenheid het bestuur aan anderen over te kunnen laten.

En al bestond het comitato toen al 49 jaar, pas in december 1985 kreeg het een officiële status toen Johann Ludewig La Gro en Johanna Arnoldy-de Ridder ten overstaan van de notaris verklaarden met ingang van een januari negentienhonderd zes en tachtig een vereniging op te richten, de Società “Dante Alighieri”, Comitato di Haarlem. In die akte werd onder meer bepaald, dat de bestuursleden voor een periode van drie jaar worden benoemd en terstond na aftreden herkiesbaar zijn. Voor dat laatste gold geen limiet. Bij de revisie van de statuten in 2018 is dat veranderd. Een benoeming geldt voor drie jaar en is slechts één keer met drie jaar te verlengen.

Jubilerend „Dante Alighieri” huldigde mevr. Julius-Tarell

Op naar de honderd

Bovenstaande is een vluchtige schets van 85 jaar ‘Dante Haarlem’. Het hooggestemde en wat elitaire van de beginjaren is er al lang vanaf. De goede onderlinge stemming is gebleven. En de een is misschien iets meer italofoel dan de ander, maar we blijven een vereniging van mensen die eenzelfde belangstelling – soms zelfs passie – hebben en die dat ook graag met anderen willen delen. Ledentallen hebben altijd gefluctueerd, en dat zal wel zo blijven. Maar zonder leden en in het bijzonder actieve leden geen vereniging. Ongetwijfeld gaan we de honderd halen – ik doel op het eeuwfeest, niet het ledental – maar dan moeten we wel inzetten op aanwas en verjonging, dat laatste ook om bij de tijd te kunnen blijven.

Herman Baartman

WIJNRUBRIEK AMARONE

De Veneto (noordoosten Italië) produceert veel wijn. Veelal van het kaliber slobberwijn. De Veneto is ook het geboortegebied van een van mijn favoriete Italiaanse wijnen: Amarone.

Van oudsher is de wijnstijl van Veneto mengwijn. Dit is wijn gemaakt van diverse druivenrassen. Valpolicella en Bardolino, de bekendste rode mengwijnen uit deze streek, zijn

gemaakt van enkele autochtone druivenrassen zoals de corvina, rondinella en molinara. De Amarone is de beste Valpolicella wijn, gemaakt van corvina Veronese druiven (of corvinone als vervanger van de corvina druif), rondinella en enkele andere rode druivensoorten. De Amarone is altijd een krachtige volle wijn, fluweelachtig en warm. De wijn smaakt bijzonder goed bij herfst- en wintergerechten (stoofpotten, ragout of wild). Ook zomaar een glas Amarone of bij een harde kaas is geen straf.

Zoals het wel vaker gaat bij bijzondere ontdekkingen is ook de Amarone ‘per ongeluk’ ontdekt. Nog niet zo heel lang geleden, namelijk eind van de jaren dertig van de vorige eeuw. In de Valpolicella streek werd al de Recioto della Valpolicella gemaakt. Dit is een dessertwijn: Recioto is afgeleid van het Veneto dialect ‘recia’: het bovenste gedeelte van de druiventros. Dit bovenste gedeelte van de druiventros krijgt de meeste zon en is het zoetst. Een vat van deze Recioto della Valpolicella was men vergeten in de wijnkelder. De wijn kreeg zo de gelegenheid om door te gisten. De suikers werden omgezet in alcohol en in plaats van een zoete wijn werd de wijn droog. Het resultaat was een stevige complexe wijn met een lichtzoetje en lange afdrank, een stevige krachtpatser. Hoewel de naam Amarone (grootse bitter) anders doet vermoeden, is de wijn niet bitter (amaro). De naam Amarone werd gegeven om het onderscheid te kunnen maken met de zoete Recioto.

De productiemethode van de Amarone is

bijzonder. Na de oogst, in de eerste twee weken van oktober, worden de druiventrossen geselecteerd. Gekozen worden de trossen waarbij er wat ruimte is tussen de druiven. Zo kan de lucht eromheen circuleren. In het verleden werden de trossen op rieten matten gelegd om te drogen of op zolder opgehangen.

Tegenwoordig worden de druiventrossen vaak in grote houten

kratten gelegd in een enkele laag.

De kratten worden in geventileerde ruimte gestapeld (de fruttai) en regelmatig omgedraaid en gecontroleerd. De fruttai moet op een plek gebouwd zijn waar een constante ventilatie mogelijk is. Om deze reden zijn sommige historische wijnkelders op een verhoging gebouwd. Tegenwoordig worden de temperatuur en ventilatie vaak geregeld door thermo-conditioners. Deze productiemethode wordt appassimento genoemd en duurt zo’n 120 dagen afhankelijk van het restgewicht aan water. Tijdens het drogen verdampt het water en blijven de suikers behouden. Wat overblijft van de druiven is vaak nog maar zo’n 60% van het oorspronkelijk gewicht. Dat maakt de Amarone tot een kostbare en kostelijke wijn; er zijn veel druiven nodig en de productie neemt veel tijd in beslag. Zodra de druiven voldoende gedroogd zijn, worden ze geperst en begint een langzame gisting op lage temperatuur die 30 tot 50 dagen duurt. Als alle suikers zijn omgezet in alcohol mag de wijn Amarone heten.

Een Amarone begint zo rond de 30 euro per fles en kan makkelijk een stuk duurder zijn.

Een aantal jaren geleden dachten mijn zwager en ik in Toscane in een supermarktje een koopje gevonden te hebben: een Amarone van 16 euro. Snel naar het huisje en de glazen vol geschonken. Helaas het bleek een maffe, slechte wijn te zijn die in niets leek op de Amarone die we eerder hadden geproefd. We hadden in dit geval beter een goede Ripasso di Valpolicella kunnen kopen. De Ripasso is ook een heerlijke volle wijn en wordt wel Poor men 's Amarone genoemd.

In de jaren 80 van de vorige eeuw is de Ripasso ontstaan. Voor het maken van de Ripasso worden na de gisting van de Amarone wijn de pulp en de ongeperste schillen toegevoegd aan de eenvoudige Valpolicella wijn. Hierdoor gaat de wijn nog een keer gisten en krijgt meer structuur en smaak. De Ripasso lijkt een beetje op de Amarone, maar moet het natuurlijk wel afleggen tegen zijn bovenmodale broer.

René Kossen

BOEKBESPREKING: DE HEMEL VERSLINDEN, door PAOLO GIORDANO.

Inleiding

De hemel verslinden is alweer het vierde boek van Paolo Giordano, die tien jaar geleden op slag beroemd werd met zijn boek 'De eenzaamheid van de priemgetallen'. Na publicatie van dat eerste boek kostte het Giordano jaren voor hij een tweede kon schrijven; het grote nadeel van zo'n eerste succes is immers dat je volgende boeken altijd vergeleken zullen worden met dat eerste. Ook Giordano viel dat lot ten deel bij de bespreking van dit nieuwe boek; vrijwel elke Nederlandse recensent verwijst naar De eenzaamheid van de priemgetallen. Vaak loopt dat dan uit op een teleurstelling. Wat daarbij vergeten wordt, is dat een schrijver zich ontwikkelt op zijn eigen manier en dat is misschien een andere dan de lezer zou willen. Gelukkig de schrijver die zijn eigen pad volgt, zoals Giordano doet in zijn nieuwe boek.

Zoals ik al in een eerdere boekbespreking heb opgemerkt, zijn de meeste Nederlandse recensenten zich er kennelijk niet van bewust dat ze een cultureel bepaalde visie hebben. De Italiaanse (literaire) cultuur verschilt in veel opzichten hemelsbreed van de Nederlandse en het is goed dat te beseffen bij het beoordelen van een boek. Enkele kritiekpunten uit de Nederlandse pers: Giordano zou afstandelijk schrijven, hij zou gedachtegangen niet afmaken, hij zou melodramatische effecten omarmen, hij zou te veel verwijzen naar de Bijbel, naar literaire helden, naar de cultuur in het algemeen. Ja, dat doet hij inderdaad, omdat dat voor de gemiddelde Italiaan vanzelfsprekend is. De Italiaanse literatuur is aanmerkelijk minder cynisch dan de Nederlandse en dat vind ik eerlijk gezegd een verademing.

Inhoud

Zonder al te veel weg te willen geven van het boek volgt hier een korte samenvatting: vier Italiaanse jongeren proberen een weg te vinden naar de volwassenheid. Hoe kun je zinvol leven in een maatschappij die vol bedrog en bederf zit? We lezen het verhaal door de ogen van het enige meisje, dat veertien jaar is als het boek begint. Teresa heet ze, ze woont in Turijn en ze verblijft gedurende de zomer bij haar grootmoeder in Puglia. Daar ontmoet ze drie merkwaardige jongens, die op de naastgelegen boerderij blijken te wonen met hun (pleeg)ouders, die streng religieus zijn en de natuur als uitgangspunt nemen bij al hun denken en handelen. Natuurlijk valt Teresa als een blok voor de meest uitgesprokene van de drie jongens en natuurlijk leidt dat tot verdriet. Deze jongen namelijk, Bern, is zoals hij zelf zegt de grootste egoïst die ooit geleefd heeft. Dat maakt hem in Teresa's ogen natuurlijk alleen maar aantrekkelijker...

Ik ga niet het hele verhaal uit de doeken doen, dat zou jammer zijn. Ik wil liever enkele thema's aanstippen die Giordano via zijn hoofdpersonen aan ons voorlegt. In een interview zegt hij

dat zingeving het belangrijkste thema is, en dan specifiek voor jongeren: kunnen zij in onze wereld waarin de leefbaarheid zo bedreigd wordt door toedoen van de mens zelf nog zin geven aan het bestaan? En hoe dan? Giordano laat zien welke effecten gevoelens van onmacht en onzekerheid kunnen hebben: ze kunnen leiden tot fanatisme, tot vernietigende daden. Een ander thema is vruchtbaarheid, of liever gezegd: onvruchtbaarheid. En er is de tegenstelling tussen natuur en cultuur. Giordano verwijst regelmatig naar bronnen die hij bekend veronderstelt: de Bijbel, het werk van Italo Calvino. Kaïn, die zijn broer Abel vermoordt, zien we terug in Bern, die evenals Calvino's Barone Rampante in een (olijf)boom gaat wonen. En in zijn bloedende handen zijn op stigmata gelijkende wonden te zien.

Het is wel wat veel allemaal en de kritiek is dan ook dat het té veel is. Voor een cultureel onderlegde Italiaan echter zijn dit volkomen vanzelfsprekende verwijzingen.

Opbouw.

Pas aan het eind van het boek zien we hoe het is opgebouwd. Er zijn dan twintig jaren verstreken en Teresa, een jonge dertiger, vertelt het verhaal aan haar nog ongebooren kind, dat de biologische vader nooit zal kunnen zien.

Stijl.

Zoals al opgemerkt, viel de Nederlandse pers over Giordano's schrijfstijl, die te afstandelijk zou zijn. Daardoor zouden de karakters ook niet goed uit de verf komen. Ik vond zelf de manier waarop Giordano de landschappen beschrijft juist heel beeldend; aangezien de hoofdpersonen zo verweven zijn met die landschappen zijn ze voor mij juist heel duidelijk.

Voor wie?

Dit boek is een aanrader voor wie wil lezen hoe een jonge Italiaanse schrijver denkt over zingeving in een wereld die aan alle kanten bedreigd wordt en waarin het vooral voor jongeren heel moeilijk is een weg te vinden. Het is de wereld van onze kinderen en kleinkinderen en het is goed daar eens bij stil te staan.

Ine Zantingh

DANTE IN MIJN FLORENTIJNSE JEUGD

Opgroeien in Italië heeft mij veel verrijking gebracht. De trots op de rijkdom van de eigen cultuur is sterk voelbaar in Italië en het wordt op verschillende manier geuit, logischerwijs ook op scholen. Ik heb t/m mijn dertiende jaar in Florence gewoond en zowel op de Scuola elementare (6-10 jaar) als op de Scuola media (11-13 jaar) heb ik van dit sterk cultuurbewustzijn veel profijt gehad en vooral daar veel plezier aan gehad. Ik herinner mij de vele excursies aan musea en allerlei instellingen en de waardevolle lessen waar eigen cultuur wordt benadrukt van kunst tot Romeinse geschiedenis.

Ik ben vandaag de dag daar nog erg dankbaar voor. Ik voel de Florentijnse cultuur nog steeds als een wezenlijk onderdeel van mijzelf en daar hoort uiteraard ook Dante bij. De naam Dante kwam in mijn Florentijnse jonge jaren vaak voorbij. Zijn geest is in Florence sterk voelbaar. Straten en scholen zijn naar hem vernoemd, citaten uit de Divina Commedia zijn te lezen in de vele hoeken van allerlei straatjes en steegjes van Florence en zijn naam wordt in verschillende contexten genoemd.

Als Florentijn kun je in je jeugd niet om hem heen. Als scholier in de Scuola elementare en de Scuola media lees je

nog geen Divina Commedia. Pas in de Liceo maken Italiaanse jongeren echt kennis met Dante's meesterwerk. Een complex werk voor tieners, maar buitengewoon leerzaam en vormend. Een onmisbare schakel in het schoolcurriculum: je verdiepen in een symbolische tocht waarvan Dante iedereen (jong en oud) deelgenoot maakt, waarbij werkelijk alles voorbijkomt en dan in een prachtige taal gecomponeerd: emoties, deugden en zondes, spirituele liefde, geschiedenis, mythologie. Het is een waar geschenk dat Dante ons heeft nagelaten, een geschenk dat je persoonlijk raakt en dat het voorstellingsvermogen van kinderen activeert en hun fantasie prikkelt.

Op jonge leeftijd deze vonk van passie voelen is alsof er een zaadje in je wordt geplant, waar je later de vruchten van plukt. Mooi als kinderen op jonge leeftijd bijvoorbeeld geraakt worden door het prachtige liefdesverhaal van Paolo en Francesca (Canto V). Deelgenoot van Dante zijn op deze reis betekent zijn eigen waarden in ons leven toelaten en hem onsterfelijk maken. Zijn tocht is ook onze tocht, voor zowel jong als oud. Het is een 'percorso di crescita, di purificazione'. Dit maakt Dante universeel en geeft hem met recht de titel 'Sommo Poeta'. Elke Florentijn is er dan ook trots op zijn stadgenoot te zijn.

Omdat ik op mijn dertiende naar Nederland ben gekomen, heb ik helaas niet als scholier op de Liceo mijn eerste onderdompeling in de Goddelijke Komēdie kunnen ervaren. Pas in Nederland heb ik in mijn universitaire studie inhoudelijk echt kennis gemaakt met La Commedia maar het voelde wel als een heel vertrouwd weerzien, alsof je een oude vriend na lange tijd weer ontmoet en dat dan alle puzzelstukjes weer op hun plaats vallen. En wat was het genieten om eindelijk Dante te lezen. Een feest voor de geest! De passie voor zijn werk neemt met de jaren toe en ook in mijn eigen lessen (Italiaans voor volwassenen, Klassieke Talen voor tieners) voel ik de drang om Dante te citeren en hem meer onder de aandacht te brengen.

Met mijn derdejaarscursisten hebben we dit cursusjaar (en tevens het 700ste sterftejaar van Dante) een groot aantal lessen afgesloten met het lezen van een paar regels uit 'Dante per Gioco', weliswaar niet het originele werk maar een kinderboekje, dat gebruikt wordt om Dante voor Italiaanse kinderen toegankelijker te maken. Een mooie manier om via een 'light' versie kennis te maken met Dante's wereld en wellicht een stimulans om later meer de diepte in te gaan in een van de meesterwerken van de wereldliteratuur.

Christian Kuiper

VERTAALWEDSTRIJD

Het leek de redactie van de Notizie een leuk idee om een vertaalwedstrijd te organiseren en we dachten daarbij aan poëzie. Vertalen is een vak op zich: het is meer dan de juiste woorden vinden, het gaat er ook en vooral om de sfeer en het gedachtegoed van de dichter goed weer te geven. Een hele uitdaging, maar wel een leuke!

Voor de eerste keer heb ik een gedicht uitgezocht van de door mij zeer bewonderde Pier Paolo Pasolini, over wie u hieronder meer kunt lezen. Pasolini was een hartstochtelijk verdediger van de underdog en een fel tegenstander van georganiseerde macht. Hij had dan ook felle kritiek op de kerk als instituut, wat in het te vertalen gedicht ook voelbaar is. Laat dat in uw vertaling tot uiting komen. Denkt u vooral niet: dat kan ik toch niet. Probeer het gewoon, poets uw kennis van het Italiaans op en wees creatief.

De jury kijkt met belangstelling uit naar de inzendingen! Juryleden: Christian Kuiper en Ine Zantingh. De winnaar wordt verblijd met een bundeltje sonnetten (originele tekst en vertaling) van Folgore da San Gimignano (1270-1332), een speelse tijdgenoot van Dante. Stuur je inzending **voor 1 augustus** naar inezantingh@hotmail.com.

PIER PAOLO PASOLINI

Pier Paolo Pasolini kennen wij in Nederland vooral als regisseur van provocerende films, maar hij was veel meer dan dat. Dichter, schrijver, schilder, intellectueel. Zelf vond hij dat hij in de eerste plaats dichter was en het is jammer dat wij daar zo weinig van weten. Door zijn – zeker voor die tijd- – provocerende opvattingen over gezag, politiek, literatuur, seksualiteit, kortom, over alles wat hem bezighield, riep hij veel weerstand op. De PCI, de communistische partij van Italië waarbij hij zich in 1947 enthousiast aansloot, royeerde hem al na een paar jaar als lid wegens aanstootgevend gedrag. Pasolini was homoseksueel en dat betekende in die tijd sowieso al dat je met de nek werd aangekeken, maar Pasolini ging nog een stapje verder, door openlijk uit te komen voor zijn liefde voor jonge jongens en aan die liefde ook uiting te geven.

Over Pasolini als filmregisseur ga ik nu niet uitweiden, dat doe ik graag een andere keer. Alleen dit: het is jammer dat vooral Pasolini's latere films zoveel aandacht hebben gekregen door het door velen als provocerend ervaren karakter ervan. Zijn vroege films zijn veel persoonlijker, ze laten veel meer zien hoe intens begaan Pasolini was met de gewone mens, met de underdog ook. Die betrokkenheid zien we ook heel duidelijk in zijn poëzie en dat is goed om in het achterhoofd te houden bij het vertalen ervan. Ook in het gedicht voor de wedstrijd zindert Pasolini's gevoel voor het menselijke, ook al lijkt dat op het eerste gezicht misschien niet zo: het gaat over klokken, toch? Lees nog maar eens goed en voel hoe deze intens levende, betrokken, onmogelijke man aanwezig is in zijn gedicht. Ik ben benieuwd naar alle mooie inzendingen!

Denk niet: dat kan ik toch niet. Het is gewoon heel leuk om te doen! Het gaat niet zozeer om het letterlijk correct vertalen van het gedicht, maar om het weergeven van het gevoel, in samenhang uiteraard met de tekst. Succes en veel plezier ermee. Hieronder staat het gedicht: *alle campane di Orvieto*.

Ine Zantingh

ALLE CAMPANE DI ORVIETO

Segno dell'unico dominio, della miseria assoluta: perchè allora così incerte, molteplici, suonate, campane, nel mattino domenicale? Nel treno fermo, nella stazione bianca e bagnata di questa città, chiusa nel suo vecchio silenzio, voi portate, freschissimo, uno spasimo di vita. Case, intorno, appartate, strade, prati, palazzi, passaggi a livello, canali, campi nebbiosi, sono la materia, non del nostro fugace, intatto suono, ma di una vostra intima ed eterna dolcezza... Vuol dire che nel fondo dello spietato potere c'è una paura vitale, in fondo alla rassegnazione un potere misterioso, e felice, di vita?

Uit: P. Pasolini (1982) *La religione del mio tempo*, Torino: Einaudi.

PROVERBI

In eerdere afleveringen hadden we spreekwoorden rond het thema *minestra*, *gatti* en *vino*. Deze keer draait het om *santi* en *il diavolo*. Het mag geen wonder heten dat er in een land met zoveel

heiligen zoveel spreekwoorden en uitdrukkingen zijn met heiligen in de hoofdrol. Duivels heb je overal. Deze keer doen we er ook een vertaling bij, soms een letterlijke, en waar mogelijk het Nederlandse equivalent. Mocht iemand nog een goed of beter equivalent weten, dan horen we dat graag. Niets zo leuk als spelen met taal.

Accendere una candela ai Santi e una al diavolo

- Een kaars opsteken voor de heiligen en een voor de duivel -

Stare in Paradiso a dispetto dei Santi

- In het paradijs vertoeven zonder voorspraak van de heiligen -

Senza Santi non si va in Paradiso

- Zonder kruiwagens kom je nergens -

Spogliare un santo e vestirne un altro

- Elke verandering is nog geen verbetering -

Ogni Santo merita la sua candela

- Voor iedere heilige een kaars branden -

Un diavolo scaccia l' altro

- De duivel met Belzebub uitdrijven -

-

Il diavolo tenta tutti, ma l'ozioso tenta il diavolo

- Ledigheid is des duivels oorkussen -

Quando uno è stato a casa del diavolo, sa ciò che vi avviene

- Wie bij de duivel thuis is geweest weet wat hij verwachten kan -

Quando il diavolo ti accarezza, vuole l'anima

- Als de duivel je liefkoost is hij uit op je ziel -

La farina del diavolo finisce in crusca

- Gestolen goed gedijt niet -

DANTECURSUS

Kan het mooier: in dit Dantejaar biedt onze bevrogen nieuwe docent Christian Kuiper (hij stelt zich elders in dit nummer van de Notizie aan u voor) een leescursus Dante aan. Christian groeide op in Florence, aan de bron dus, en heeft veel kennis van Dante, zijn taal en zijn tijd.

Het idee is om in tien lessen de eerste tien canti van de Hel uit de Divina Commedia te bespreken. De cursus zal in het Nederlands gegeven worden, maar enige basiskennis van het Italiaans is wel gewenst. Een indicatie zou kunnen zijn: twee jaar lessen Italiaans gevolgd hebben.

In tien lessen van elk twee uur zal Christian ons meenemen in het voetspoor van Dante. Taal, cultuur en geschiedenis komen aan bod. Ook zal het

hedendaagse Italiaans naast dat van Dante gelegd worden en dat zou wel eens verrassend kunnen zijn.

Wij hopen op een enthousiaste opkomst! De cursus, eens in de veertien dagen, zal plaatsvinden op de vrijdagavond, te beginnen op 1 oktober. Nadere informatie over locatie en kosten volgen later. Hebt u belangstelling, dan kunt u zich nu al aanmelden bij

info@dantehaarlem.nl.

ITALIË EVENEMENT

Het duurt misschien nog even voordat de reisrestricties naar en in Italië verleden tijd zijn. Maar als Mohammed niet naar de berg kan, komt de berg naar Mohammed. In dit geval in de vorm van het Italië evenement in Kasteel de Haar. Voor meer informatie: www.italieevenement.nl

LAND IN ZICHT

'En toen er veertig dagen waren verlopen opende Noach het venster dat hij in de ark had gemaakt'. Hij liet een raaf los, maar die bleef heen en weer vliegen. Toen een duif, maar ook die vond geen droge plek. 'Nu wachtte hij nog zeven dagen, en liet toen opnieuw een duif uit de ark. De duif keerde tegen de avond naar hem terug, en droeg een frisse olijftak in de bek. Toen begreep Noach dat het water van de aarde moest zijn gezakt'.

Mozaïek in de San Marco

Het Bijbelse veertig staat voor een periode van afzien en ontbering. Zeven is het goede getal; het wachten werd beloond. Onze duiven zijn weer terug, niet met een olijftak, maar met een spuitje in de bek. Nog even, en dan kunnen we eindelijk van boord en weer gaan passagieren. We wensen je daarbij alle goeds.

Het bestuur